

5. Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция / Под ред. О.Б.Иншаковой. – М.: МПСИ, Воронеж, 2001. – 240 с.
6. Русский язык: учебные программы для специальных общеобразовательных учреждений для детей с тяжелыми нарушениями речи и детей с трудностями в обучении с белорусским и русским языками обучения – Минск, 2008. – С.3-36.

The article covers the directions for the improvement of reading textbooks for pupils with serious speech disorders.

Keywords: children, development, readiness to master reading skills, teaching reading.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК376.1-056.264:374-053.5

О.І. Швець

КОРЕКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСКУРСІЙ В ПРИРОДУ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В УЧНІВ З ТПМ

Стаття розкриває корекційні можливості екскурсій в природу, як одного із засобів підвищення ефективності формування зв'язного мовлення дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: екскурсія в природу, мовленнєва активність, розвиток мовлення, корекційно – розвивальні заняття, наочно-чуттєва опора.

В статье раскрыты коррекционные возможности экскурсий в природу, как одного из средств повышения эффективности формирования связной речи детей с нарушениями речевого развития.

Ключевые слова: экскурсия в природу, речевая активность, развитие вещания, коррекционно-развивающие занятия, наглядно-чувственная опора.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами є актуальним питанням сьогодення. До категорії дітей з особливими потребами відносяться і школярі з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Ці діти характеризуються особливостями розвитку пізнавальних процесів, які зумовлені мовленнєвим недорозвитком [2; 3]. Згідно наукових досліджень (праці Н. А. Нікашиної, Р.Є. Левіної, С.Д. Зімічевої, А. В. Ястребової ін.), для дітей з ТПМ характерні бідність словника та труднощі його актуалізації, недостатнє уміння користуватися способами словотворення, помилки при утворенні відтінків значень слів, труднощі граматичного оформлення словосполучень та речень, збідненість синтаксичних конструкцій. Поряд із чисельними мовленнєвими недоліками для школярів означеної категорії характерний низький рівень розвитку мовно-мисленнєвих операцій (за В.М. Тарасун, В.І. Селіверстовим, В.К. Воробйовою, Г.В. Гуровець та ін.).

Чисельні наукові дослідження вказують на причинно-наслідкову залежність між недорозвитком мовлення і затримкою у розвитку мислення (М.І. Жинкін К. С. Лебединска), внаслідок чого діти з ТПМ з труднощами, порівняно з нормою, оволодівають поняттями та мисленнєвими операціями узагальнення, класифікації, аналізу та синтезу отриманої інформації.

Розвиток даних операцій великою мірою опосередкований мовленням. Оскільки в учнів з ТПМ практичний мовленнєвий досвід є неповноцінним, у них викликають специфічні труднощі як засвоєння нових слів (понять), так і їхнього вживання у спонтанному мовленні. З іншого боку, сучасні освітні технології опираються переважно на використання мовлення вчителя та мовленнєвої діяльності учнів в процесі навчання. Отже, виникають об'єктивні труднощі сприймання учнями з ТПМ знань внаслідок низьких можливостей сприймання і використання мовлення як основного засобу навчання та здійснення відповідних мовно-мисленнєвих операцій, спрямованих на засвоєння цих знань.

Тому виникає потреба залучення компенсаторних механізмів під час навчання учнів з ТПМ, у якості яких виступають більш збережені психічні функції, зокрема різні види сприймання. Ці види сприймання виконуватимуть роль додаткової наочності, яка допомагатиме дітям виконати ті чи інші мовно-мисленнєві операції.

В пояснювальній записці до програм навчання в основній школі з ТПМ вказано, що діти з порушеннями мовлення потребують поступовості у введенні й застосування навчальної термінології, корекційної спрямованості програмового матеріалу, потребують подальшої додаткової роботи над зв'язним монологічним мовленням. Враховуючи той факт, що починаючи із 5 класу на уроки розвитку мовлення згідно програмних вимог відводиться зовсім мало часу (1 година у два тижні) виникає гостра потреба у пошуках додаткових занять корекційно-розвивального типу для подолання цих труднощів. Компенсувати їх кількість дозволяють передбачені базовим навчальним планом години варіативної частини, які „формується навчальним закладом самостійно, з урахуванням типу закладу та індивідуальних освітніх потреб учнів їх можна використати на додаткове вивчення освітніх галузей, факультативні заняття, курси за інтересами, корекційно-розвивальні заняття” [4].

Метою таких занять, крім вироблення окремих умінь та навичок, є можливість диференційованого врахування вікових особливостей учнів, їх інтересів та здібностей, особливостей темпу роботи школярів. Результативність корекційно-розвивальних занять певною мірою визначається використанням нестандартних форм роботи, а саме уроків-діалогів, уроків-ігор, подорожей, КВК, вікторин, аукціонів, вистав, екскурсій.

Мовлення і мислення дитини правильно розвиваються за умови безпосереднього сприймання дійсності при активізації відчуттів, різних видів сприймання та уявленнями, що надходять від навколишнього світу. Одним із способів реалізації цього взаємозв'язку є проведення екскурсій в природу, які дають реальну можливість включення всіх аналізаторів одночасно (зорового, слухового, тактильного). Спілкування з природою дає можливість учням за допомогою живого споглядання побачити предмети і явища у взаємодії, сприяє вихованню естетичних почуттів, бережливого ставлення до навколишнього середовища. Вивчення природи рідного краю сприяє вихованню в дітей любові до Батьківщини, розвиває почуття прекрасного.

Екскурсії є своєрідною ілюстрацією словесних образів вони сприяють створенню більш повного уявлення про предмети і явища навколишнього середовища. Під час її проведення у дітей формується спостережливість, допитливість, активність, самостійність та інші позитивні риси, поєднуються різні види робіт: фронтальна, групова, та індивідуальна, що має велике корекційно-розвивальне значення в навчанні та вихованні дітей.

Одним з методів навчання під час проведення екскурсії є спостереження. Він поєднується з поясненнями вчителя, з бесідою, демонстрацією окремих об'єктів, з виконанням робіт практичного характеру. Екскурсії сприяють збагаченню життєвих вражень учнів, розвитку уміння спостерігати, вивчати і точно висловлювати свої думки та враження що до побаченого [10].

Для учнів з порушеннями мовлення застосування екскурсії, як активної форми корекційно-розвивальної роботи, як засобу розвитку мовлення має, на нашу думку, дуже важливе значення. Не дублюючи урок, у нетрадиційній та невимушеній обстановці проводиться робота з розвитку у школярів мовленнєвих здібностей, збагачення і активізації словника, відпрацювання граматики - стилістичних умінь, а також з розвитку пізнавальної діяльності. Під час екскурсії учні мають змогу вивчати нове слово, яке позначає предмет ознаку, чи дію, безпосередньо його сприймаючи за допомогою органів чуття: розглянувши предмет, доторкнувшись, почувши, понохавши його тощо.

Поряд з цим, в процесі екскурсії учні можуть зібрати природний матеріал, який в подальшому сприятиме актуалізації вражень і служитиме наочно-чуттєвою опорою для відтворення та закріплення набутих знань. Він може бути використаний на уроках праці, або гуртках декоративно-прикладного мистецтва.

Виходячи з вище сказаного, ми пропонуємо розглянути екскурсію в природу, як одну із форм корекційно-розвивальної роботи з розвитку мовлення в учнів з ТПМ, за допомогою якої можна реалізувати важливий дидактичний принцип – формування в учнів знань на основі активної пізнавальної діяльності та з опорою на наочно - чуттєві уявлення.

Перевагою екскурсій є перебування дітей на свіжому повітрі та дотримання рухового режиму; під час подорожі діти можуть відпочити на лавочках парку, пограти в рухливі ігри тощо, зібрати матеріал для проведення практичних робіт чи дослідів.

Кожна передбачена планом екскурсія – це заздалегідь запланований захід, який має свою мету і завдання, місце та час проведення. Вона може мати як підготовчий характер, проводитись перед складанням розповіді про побачене (осінь у парку; рослини взимку; ...), так і підсумковий, після вивченої теми, прочитаного оповідання та ін..

Будь-яка екскурсія має етапи проведення:

Підготовка вихователя до екскурсії (включає в себе: вибір місця проведення, тематики проведення, підбір запитань та завдань, ознайомлення дітей із темою і метою заходу);

Підготовка учнів до екскурсії (полягає в: повторенні правил поведінки на вулиці, правил дорожнього руху, якщо екскурсія передбачає перехід через проїжджу частину);

Проведення екскурсії (екскурсія повинна проходити в спокійних невимушених умовах, якщо є можливість, дітей можна посадити. Під час проведення екскурсій учитель ставить перед собою завдання, наприклад: розширювати словник дітей, привертаючи їх увагу до відтінків значень слів і

деяких способів словотворення; активізувати словник, що є у дітей; збагачувати мовлення новими словами).

- Підсумки екскурсії (проводяться в класі, де діти за попередньо підготовленими запитаннями складають зв'язні висловлювання чи розповідь про побачене; сортують зібраний природний матеріал, актуалізуючи при цьому предметний, дієслівний, прислівниковий чи прикметниковий словник; виконують записи у „зошитах спостережень” тощо).

Метою нашого дослідження було виявлення корекційних можливостей екскурсій в природу з учнями, як засобу розвитку у них словника, навичок граматичного структурування, описових умінь, зв'язних висловлювань. У дослідженні взяли участь учні з ТПМ 5-го класу Кам'янець-Подільського БНРЦ.

При плануванні тематики і змісту екскурсій ми враховували загальнодидактичний принцип тематичного зв'язку навчального матеріалу, який передбачає узгодженість тематики освітніх предметів і позакласних форм роботи [8].

До завдань експериментальних екскурсій ми включили:

- актуалізацію словника учнів на основі спостереження за змінами в природі;
- активізацію описового мовлення шляхом колективного обговорення сприйнятих об'єктів;
- відпрацювання граматичних умінь (узгодження слів у граматичних категоріях), опосередкованих безпосередньо сприйнятою дійсністю;
- вербалізацію отриманих вражень (побудова зв'язних висловлювань) на заключному етапі екскурсії та подальше письмове їх відтворення в умовах класу на заняттях з розвитку мовлення та під час проведення уроків української мови, літератури, природознавства ін.

Під час проведення екскурсій ми передбачали використання наступних прийомів роботи: спостереження....., називання....., колективне обговорення за запитаннями учителя з наступним записом побаченого та відчутого у робочі блокноти.

Наведемо план екскурсій в парк теми: «Сезонні зміни природи»

Мета екскурсій: узагальнити і систематизувати знання дітей про пори року, активізувати та збагачувати активний словник дітей, розвивати навички зв'язного мовлення дітей, уміння бачити, спостерігати, порівнювати, описувати. Покращувати культуру мовленнєвого спілкування. Виховувати у дітей почуття прекрасного, любові до рідної природи, бережливого ставлення до оточуючого середовища.

З даної теми ми планували три серії екскурсій в різні пори року:

«Золота осінь», «Чарівниця зима», «Весна-красна».

Хід екскурсії (типовий):

Вступна бесіда про місце проведення екскурсії.

Колективний роздум на тему: «Яка пора року мені подобається найбільше, і чому».

Слухання казки „Пори року”.

Завдання по ходу проведення екскурсії:

Пригадати, що таке опис;

За якими ознаками можна описати предмет (розмір, колір, форма, будова, запах, смак,...);

Орієнтовний колективний висновок: щоб повніше передати ознаки об'єктів, які нас оточують, треба уважно спостерігати за ними, називати їх характеристики, запам'ятовувати їх словесні позначення з подальшим пригадуванням і вживанням у мовленні.

Проведення власних спостережень учнів за небом, повітрям, листям на деревах, травою тощо з подальшим колективним описом.

Запис учнями підібраних ними слів (прикметників, дієслів ін..) у робочі блокноти.

Складання усної колективної розповіді (за результатами спостережень і виконаними записами) відповідно до підготовленого учителем плану.

Після повернення у клас учні повторюють характеристики об'єктів, сприйнятих під час екскурсії і фіксують їх у х „зошитах спостережень” (таблиці 1; 2).

Результати проведення екскурсій виявились наступними.

Вільна, невимушена обстановка спонукала дітей до активної участі в обговоренні побачених об'єктів та явищ. Виявляли пізнавальний інтерес до природничої інформації. Їх позитивний емоційний стан був збагачений враженнями від спостережуваних картин природи.

Розглянемо, як приклад, дві екскурсії по темі «Золота осінь».

На першій екскурсії учні добирали і записували лише прикметники до поданих іменників: небо – голубе, чисте, прозоре, бездонне....; повітря – чисте, свіже, холодне, пахне листям, ..., листя – жовте, сухе, опале, золотаве,...; трава – зелена, волога, прим'ята, сухувата....).

На другій екскурсії працювали над підбором дієслів до поданих іменників.

Таблиця 1

Сезонні зміни природи (прикметникові форми)

	Небо	Повітря	Дерева	Трава	Листя
ОСІНЬ	Голубе Прозоре Чисте сумне дощовезаплакане	Чисте, прохолодне, вологе	Яскраві, багряні, різнокольорові, золотисті	Зів'яла Суха Пожовкла Прим'ята	Жовте Сухе Опале
ЗИМА	Сіре Захмарене Важке зажурене	Холодне, морозне, колюче	Чорні сонні. оголені, сумні. засніжені	Покрита снігом Замерзла	
ВЕСНА	Сіро-олубез маринками Холодне Блакитне Тепле бездонне веселе	Тепле, запашне, приємне свіже.	мрійливі. Зелені, веселі, Свіжі	тендітна Свіжа Нізно зелена Соковита буйна	Зелене Свіже Тендітне

Таблиця 2

Сезонні зміни природи (дієслівні форми)

	Небо	Повітря (вітер)	Дерева	Трава	Листя
ОСІНЬ	Плаче Хмуриться	Зриває	Жовтіють Готуються до сну	Сохне Жовкне В'яне	Падає Кружляє Облітає шелестить
ЗИМА	Сіре Захмарене Важке зажурене	Морозить Щипає холодить	Сплять Дивляться сни гудуть	Покрита снігом Замерзла	Лежить Мокне мерзне
ВЕСНА	Дзвенить Співає	Пахне Гріє ласкає	Шумлять просипаються	Пробивається Росте Піднімається до сонця, проростає	Розпускається Розвивається Зеленіє

Після кожної проведеної екскурсії дані спостережень записувались у розроблені таблиці, за ними порівнювались зміни, у природі за певний проміжок часу, повторювались вивчені прикметники, та дієслова з постійним використанням їх у спонтанному мовленні. Порівняння проводились в рамках одного сезону: осінь (рання, золота, пізня); погодніх умов (день сонячний, похмурий, дощовий), різних пір року (осінь, зима, весна). Записи в зошитах школярі використовували під час написання описів, письмових робіт на уроках української мови, перед читанням творів про явища природи на уроках літератури, при вивченні відповідних тем на уроках природознавства.

Проведене нами дослідження щодо виявлення корекційних можливостей екскурсій в природу, як засобу розвитку мовлення у дітей з ТПМ, показало позитивну динаміку в опануванні учнями мовленнєвих знань і умінь. Завдання, що реалізувались нами під час екскурсій, сприяли активізації в учнів словника, формуванню у них семантичного і граматичного компонентів мовлення, навиків мовленнєвого спілкування, розвитку зв'язного мовлення у школярів.

Список використаних джерел

1. Бородич А.М. Методика развития речи детей. – М.: Просвещение, 1981. – 254 с.
2. Н.Ф.Виноградова. – Умственное воспитание детей в процес се ознакомления с природой. – М.: Просвещение, 1978.
3. В.П.Глухов. Формирование связной речи у детей дошкольного возраста с ОНР. – М.:77777 2004.
4. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М., 1982.
5. Методика викладання української мови / За ред. С.І.Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 397 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.Пентилюк.– К.: Ленвіт, 2005.-255 с.

The article reveals the possible excursions remedial in nature, as one means to enhance the formation of coherent speech children with speech development.

Keywords: excursion in nature, speech activity, development of broadcasting, correction - developing training, evidently-perceptible support.

Отримано 18.09.2010 р.